

CENTRUM BADANIA OPINII SPOŁECZNEJ

SEKRETARIAT 629 - 35 - 69, 628 - 37 - 04 UL. ŻURAWIA 4A, SKR. PT.24
ZESPÓŁ REALIZACJI 00 - 503 W A R S Z A W A
BADAŃ 621 - 07 - 57, 628 - 90 - 17 TELEFAX 629 - 40 - 89
INTERNET: <http://www.cbos.pl> E-mail: sekretariat@cbos.pl

BS/85/83/96

KONDYCJA EKONOMICZNA GOSPODARSTW DOMOWYCH

KOMUNIKAT Z BADAŃ

WARSZAWA, CZERWIEC '96

PRZEDRUK MATERIAŁÓW CBOS W CAŁOŚCI LUB W CZĘŚCI ORAZ WYKORZYSTANIE DANYCH EMPIRYCZNYCH
JEST DOZWOLONE WYŁĄCZNIE Z PODANIEM ŹRÓDŁA

Problematykę ekonomicznego wymiaru życia codziennego CBOS podejmuje systematycznie w swoich badaniach. Wartość tych badań polega nie tylko na opisie aktualnej samooceny położenia materialnego różnych grup społecznych, ale także na możliwości obserwowania dynamiki ewentualnych zmian dotyczących warunków materialnych gospodarstw domowych, stopnia zaspokojenia potrzeb oraz sposobów radzenia sobie z trudnościami finansowymi.

DOCHODY

Wyniki kolejnego badania CBOS¹ wykazują, że struktura źródeł uzyskiwania dochodów przez ankietowanych jest dość stabilna. Dotyczy to zwłaszcza dochodów z pracy, które są podstawowym źródłem utrzymania dla niespełna połowy badanych i stan taki obserwujemy od dłuższego czasu.

Dla nieco więcej niż połowy respondentów podstawą utrzymania są dochody z innych źródeł. W tej kategorii badanych², przy dość stabilnej jej wielkości, zarysowuje się pewna tendencja: od jesieni '94 z pomiaru na pomiar spada udział rent i emerytur w ogólnej strukturze dochodów uzyskiwanych ze źródeł niezarobkowych.

Od października '94 nie zmienia się w zasadzie odsetek osób osiągających dochody z dodatkowych prac zarobkowych (odnotowane wahania nie są istotne statystycznie).

¹ Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (71), 12-15 kwietnia '96, reprezentatywna próba losowa dorosłej ludności kraju (N=1179).

² W skład tej kategorii społecznej, ogólnie nazywanej - ze względu na stosunek do pracy - zawodowo bierną, wchodzi: emeryci, renciści, uczniowie, studenci, bezrobotni, gospodynie domowe oraz osoby nie podejmujące pracy z innych powodów.

Tabela 1 w procentach

Źródła utrzymania	IV '94	X '94	IV '95	XI '95	IV '96
Dochody z pracy w głównym miejscu zatrudnienia	48	48	48	46	46
Dochody z innych źródeł	52	52	52	54	54
w tym: renty i emerytury	37	37	35	33	30
Dochody z dodatkowych prac zarobkowych	15	20	18	21	20

Podstawowym czynnikiem określającym ekonomiczny wymiar poziomu życia, zagrożenie ubóstwem, a także zamożność oraz bogactwo jest dochód na osobę w gospodarstwie domowym.

W całej badanej zbiorowości **średni deklarowany dochód na osobę** w gospodarstwie domowym wynosi **323 zł**, w gospodarstwach respondentów aktywnych zawodowo - 381 zł, a biernych zawodowo (bez uczniów i studentów, ale włączając bezrobotnych) - 283 zł. Deklarowany dochód na osobę w gospodarstwach ankietowanych utrzymujących się z rolnictwa jest najbliższy średniej krajowej i wynosi 332 zł.

Wysokość dochodu na osobę w rodzinie związana jest z wielkością gospodarstwa domowego.

Tabela 2 w nowych złotych

Wielkość gospodarstwa domowego	Średni dochód na osobę w gospodarstwie domowym
1 - osobowe	457
2 - osobowe	419
3 - osobowe	375
4 - osobowe	306
5 - osobowe i większe	223

Średnie dochody na osobę w gospodarstwach 4-osobowych i liczniejszych (55% wszystkich ankietowanych pochodzi z takich rodzin) są niższe niż w całej badanej zbiorowości.

Wśród wszystkich kategorii analitycznych najniższe średnie dochody osiągają robotnicy niewykwalifikowani (206 zł) i bezrobotni (207 zł).

W najlepszej kondycji finansowej są osoby z wyższym wykształceniem (średni dochód - 576 zł) i deklarujące dochody na osobę w rodzinie powyżej 426 zł (średni dochód - 685 zł).

Wysokość dochodu na osobę w gospodarstwie domowym związana jest z cechami merytokratycznymi: wykształceniem i statusem zawodowym.

Tabela 3

w procentach

Deklarowany dochód na osobę w rodzinie (w złotych)	Ogółem	Wykształcenie			
		podstawowe	zasadnicze zawodowe	średnie	wyższe
Poniżej 150	21	30	25	13	1
151-225	18	19	25	13	5
226-325	25	29	31	19	14
326-425	16	15	9	23	16
Powyżej 426	20	7	10	32	64

Wśród respondentów zawodowo aktywnych w najlepszej kondycji finansowej są dwie grupy społeczne: kadra kierownicza i inteligencja oraz urzędnicy niższego szczebla. W obydwu tych grupach większość ankietowanych (odpowiednio 75 i 65%) deklaruje dochody na osobę powyżej średniej dla całej zbiorowości. Dochody wyższe niż 323 zł na osobę w rodzinie deklaruje również ponad połowa (53%) prywatnych przedsiębiorców. Dla porównania, w tej klasie dochodów znalazło się 11% robotników niewykwalifikowanych.

Wśród zawodowo biernych w relatywnie najlepszej sytuacji materialnej są emeryci, z których połowa (50%) deklaruje dochody wyższe od przeciętnych w całej badanej zbiorowości. W grupie osób osiągających najniższe dochody jest tylko co dziesiąty z nich (dla porównania jest w niej 44% bezrobotnych i 45% gospodyń domowych).

Najniższe dochody deklaruje też niespełna połowa (46%) rolników, dwie piąte (40%) robotników niewykwalifikowanych i więcej niż co trzeci mieszkaniec wsi (37%).

Ogólnie, w całej badanej zbiorowości, odsetki ankietowanych deklarujących osiągnięcie najniższych i najwyższych dochodów są takie same.

Jeśli za próg biedy przyjąć dochody na poziomie minimalnej emerytury³, która obecnie wynosi 280 zł, to można powiedzieć, że ten próg przekroczyło co drugie gospodarstwo domowe (49%). W tej liczbie jest około 10% gospodarstw, których położenie można zaliczyć do tzw. płytkiej biedy, ponieważ ich dochody są niewiele mniejsze od minimalnej emerytury.

Ten w miarę obiektywny wskaźnik „polskiej biedy” nie przekłada się jednak bezpośrednio na subiektywne poczucie upośledzenia materialnego. Wśród osób, które osiągają dochody na poziomie „wskaźnika biedy”, 32% ocenia warunki materialne swojego gospodarstwa domowego jako średnie, a dalsze 12% - jako dobre. Może to świadczyć o niskich aspiracjach ekonomicznych Polaków i przyzwyczajeniu do życia na poziomie odbiegającym od standardu europejskiego.

Trzeba jednak podkreślić, że opieramy się tylko na deklaracjach i nie można tych danych traktować jako precyzyjnych wskaźników położenia materialnego. Nie pozwala na to ani zawodność pamięci ankietowanych, ani inne powody uniemożliwiające ujawnienie wszystkich źródeł dochodów, np. praca w szarej strefie, nieujawnianie dochodów do opodatkowania itp. Dlatego też do opisu kondycji materialnej ankietowanych przydatne są inne miary postrzegania swego położenia materialnego: relatywizacja własnej sytuacji finansowej względem innych, ocena własnych warunków materialnych, ocena poziomu życia rodziny etc.

OCENA WŁASNYCH DOCHODÓW, WARUNKÓW MATERIALNYCH I WARUNKÓW ŻYCIA

Od dłuższego czasu najliczniejszą grupę stanowią respondenci, którzy uznają dochody swoich rodzin za niższe od przeciętnych dochodów w Polsce. Od kilku lat nie zmienia się również wielkość grupy (około jednej trzeciej ankietowanych) oceniającej swoje dochody jako „przeciętne”. Tylko nieliczni postrzegają swoją sytuację finansową, mierzoną relatywizacją dochodów, jako uprzywilejowaną w stosunku do innych.

W ciągu ostatniego roku ocena poziomu własnych dochodów w porównaniu z postrzeganiem dochodów innych osób w zasadzie się nie zmieniła. Można więc uznać, że

³ Jest to jeden ze wskaźników używanych w badaniach europejskich do wyznaczania zasięgu ubóstwa, m.in. przez Bank Światowy.

w tym okresie ankietowani nie mieli poczucia narastania rozwarstwienia ekonomicznego. Inaczej jest, jeśli uwzględnimy minimalne, ale systematyczne zmiany od 1992 roku. Wtedy okazuje się, że następuje powolny wzrost wciąż bardzo niewielkiej grupy oceniającej swoje dochody jako wyższe od przeciętnych (wzrost od 1992 roku o 4 punkty), przy jednoczesnym spadku odsetka osób (o 8 punktów) oceniających poziom swoich dochodów poniżej przeciętnego. Te powolne zmiany są jednak wymierne: w kwietniu '94 było 12 razy więcej osób oceniających swoje dochody poniżej średnich niż deklarujących dochody wyższe od przeciętnych, w kwietniu '95 - stosunek ten kształtował się jak 1:8, a obecnie - wynosi 1:6.

Tabela 4

w procentach

Czy uważa Pan(i), że obecne dochody Pana(i) rodziny w porównaniu z przeciętnymi dochodami rodzin w Polsce są:	Wskazania respondentów według terminów badań			
	IV '92	IV '94	IV '95	IV '96
- znacznie wyższe	1	1	1	1
- raczej wyższe	4	4	6	8
- takie same	33	35	36	34
- raczej niższe	33	30	34	34
- znacznie niższe	28	30	22	19
Pominięto odpowiedzi „trudno powiedzieć”				

Postrzeżenie wysokości własnych dochodów zbieżne jest z deklarowaną wysokością dochodów na osobę w rodzinie. Oznacza to, że poczucie upośledzenia finansowego mają te same grupy społeczne, które deklaratywnie osiągały najniższe dochody: mieszkańcy wsi (65%), badani z wykształceniem podstawowym (68%), robotnicy niewykwalifikowani (78%), bezrobotni (70%).

Ciekawe, że poczucie upośledzenia mają także emeryci (61%), którzy - według ich własnych deklaracji - osiągają średnio wyższe dochody na osobę niż przeciętna rodzina w całej badanej zbiorowości. Prawdopodobnie wynika to z faktu, że emeryci częściej niż inni samotnie ponoszą ciężar całkowitego utrzymania gospodarstwa domowego.

Wśród tych, którzy oceniają swoje dochody jako wyższe od przeciętnych, są najczęściej osoby z wyższym wykształceniem (38%), prywatni przedsiębiorcy (32%) oraz mieszkańcy dużych miast (23%).

Od ostatniego pomiaru nie zanotowano zmian w postrzeganiu własnej kondycji materialnej. Największa część badanych, podobnie jak jesienią '95, ocenia sytuację materialną swojego gospodarstwa domowego jako przeciętną (47%). Ta kategoria jest mało zróżnicowana społecznie.

Tabela 5

w procentach

Jak Pan(i) ocenia obecne warunki materialne swojego gospodarstwa domowego? Czy są one:	Wskazania respondentów według terminów badań				
	IV '93	IV '94	IV '95	XI '95	IV '96
- dobre	15	11	13	17	15
- ani dobre, ani złe	44	45	45	45	47
- złe	41	44	42	38	37

Ponad jedna trzecia ankietowanych (37%) negatywnie ocenia swoje warunki materialne. Jest to grupa wewnętrznie zróżnicowana ze względu na wykształcenie, miejsce zamieszkania i dochody. Poczucie złej kondycji finansowej najczęściej mają badani osiągający najniższe dochody na osobę w rodzinie (69%) oraz robotnicy niewykwalifikowani (60%). Można zatem stwierdzić spójność ocen dotyczących kondycji finansowej tych grup społecznych w różnych wymiarach oraz wyraźne powiązanie sytuacji ekonomicznej ankietowanych z ich pozycją społeczną, wynikającą z poziomu wykształcenia i kwalifikacji. Można też zaobserwować narastające poczucie pauperyzacji grup o najniższych kwalifikacjach⁴.

Ponad połowa ankietowanych (55%) ocenia warunki życia swojej rodziny jako „ani dobre, ani złe”, co piąty badany jest zdania, że są one dobre (22%) i tyle samo (23%) ocenia je negatywnie. „Warunki życia” są kategorią szerszą niż „warunki materialne”, zawierają bowiem ocenę całego kontekstu życia społecznego. Dane dotyczące zmian warunków życia w ciągu ostatnich 12 miesięcy potwierdzają pewną stabilizację sytuacji ekonomicznej gospodarstw domowych.

⁴ Porównaj komunikat CBOS „Materialny poziom życia gospodarstw domowych”, styczeń '96.

Tabela 6 w procentach

Czy w porównaniu z sytuacją sprzed 12 miesięcy Panu(i) i Pana(i) rodzinie żyje się:	Wskazania według terminów badań		
	IV '94	IV '95	IV '96
- lepiej	7	9	10
- tak samo	44	36	50
- gorzej	47	55	39
Trudno powiedzieć	2	1	1

Połowa badanych stwierdza, że żyje tak samo jak przed rokiem. Pogorszenie warunków życia, które deklaruje mniej osób niż w roku ubiegłym, najwyraźniej powiązane jest z oceną sytuacji materialnej. Można stąd wnosić, że jakkolwiek kategoria „warunki życia” jest szersza od kategorii „warunki materialne”, to o ich postrzeganiu i ocenie decyduje głównie ekonomiczny aspekt życia codziennego.

Tabela 7 w procentach

Ocena własnych warunków materialnych	Czy w porównaniu z sytuacją sprzed 12 miesięcy Panu(i) i Pana(i) rodzinie żyje się:				Ogółem
	lepiej	tak samo	gorzej	Trudno powiedzieć	
Dobre	30	61	9	0	15
Średnie	9	58	32	1	47
Złe	4	34	61	1	38
Razem	10	50	39	1	100

O korzystnych zmianach oraz stabilizacji warunków życia w większym stopniu niż pozostali mówią respondenci będący w dobrej kondycji finansowej. Pogorszenie warunków życia zauważa większość tych, których sytuacja materialna jest zła. Potwierdza się więc teza o narastającym poczuciu pauperyzacji osób najbiedniejszych.

Dla uzupełnienia można dodać, że co piąty ankietowany (20%) z optymizmem patrzy w przyszłość, oczekując poprawy warunków życia już za rok. Pesymistów jest jednak niewiele mniej (18%).

OCENA POZIOMU ŻYCIA I SPOSÓB GOSPODAROWANIA BUDŻETEM DOMOWYM

Od maja '93 do kwietnia '95 deklaracje dotyczące poziomu życia były bardzo stabilne. Jednak w ciągu ostatniego roku odnotowaliśmy 6-punktowy spadek odsetka osób żyjących poniżej poziomu średniego i taki sam wzrost odsetka tych, którzy deklarują życie na przynajmniej średnim poziomie.

Tabela 8

w procentach

Które z wymienionych określeń najlepiej charakteryzuje sposób gospodarowania pieniędzmi w Pana(i) gospodarstwie domowym?	Wskazania respondentów według terminów badań			
	V '93	IV '94	IV '95	IV '96
Żyjemy bardzo biednie - nie starcza mi (nam) nawet na podstawowe potrzeby	9	9	9	7
Żyjemy skromnie - musimy na co dzień bardzo oszczędnie gospodarować	42	43	42	38
Żyjemy średnio - starcza nam na co dzień, ale musimy oszczędzać na poważniejsze zakupy	45	44	45	50
Żyjemy dobrze - starcza nam na wiele bez specjalnego oszczędzania	3	3	3	5
Żyjemy bardzo dobrze - mogę (możemy) pozwolić sobie na pewien luksus	0	0	1	0

Ocenę poziomu życia w sposób najczytelniejszy różnicuje wykształcenie i związana z nim pozycja zawodowa. Im wyższe wykształcenie ankietowanych, tym większy odsetek deklarujących życie na poziomie średnim i powyżej średniego i tym mniejszy odsetek żyjących skromnie i biednie. Życie ubogie deklaruje 12% ankietowanych z wykształceniem podstawowym, 13% robotników niewykwalifikowanych i 14% bezrobotnych. Nie pierwszy raz w badaniach CBOS można zauważyć, że badani bez wykształcenia i kwalifikacji zawodowych w ocenach swoich warunków materialnych i poziomu życia nie różnią się od osób bezrobotnych. Do najbiedniejszej grupy zalicza się również 13% rencistów.

Życie bez trosk materialnych najczęściej deklarują osoby z wyższym wykształceniem (20%) oraz prywatni przedsiębiorcy (18%).

Jest zrozumiałe, że poziom życia współwystępuje z wysokością dochodów na osobę oraz ogólną oceną kondycji ekonomicznej rodziny: im niższe te dochody, tym częściej ankietowani deklarują życie ubogie i skromne. Warto jednak zaznaczyć, że także wśród osób, które uznają warunki materialne swoich rodzin za przeciętne, znaczny odsetek (32%) w taki sam sposób ocenia swoje życie.

Ocena poziomu i warunków życia wyraźnie związana jest z postrzeganiem trudności codziennej egzystencji.

Tabela 9

w procentach

Które z wymienionych określeń najlepiej charakteryzuje sposób gospodarowania pieniędzmi w Pana(i) gospodarstwie domowym?	Jak ocenił(a)by Pan(i) swoje życie na co dzień? Czy jest ono:	
	trudne	niezbyt trudne
Żyjemy bardzo biednie - nie starcza mi (nam) nawet na podstawowe potrzeby	93	7
Żyjemy skromnie - musimy na co dzień bardzo oszczędnie gospodarować	82	18
Żyjemy średnio - starcza nam na co dzień, ale musimy oszczędzać na poważniejsze zakupy	52	48
Żyjemy dobrze - starcza nam na wiele bez specjalnego oszczędzania	15	85

Poziom życia jest kategorią ekonomiczną, wiąże się z zaspokojeniem potrzeb materialnych rodziny. „Trudności życia”, podobnie jak „warunki życia”, są raczej wskaźnikiem kondycji psychicznej ankietowanych. Okazuje się jednak, że w istocie te dwa wskaźniki samooceny położenia społecznego są ze sobą ściśle powiązane i mają wspólny wymiar - położenie ekonomiczne. Można to interpretować następująco: dobre warunki materialne, zapewniające życie na odpowiednim poziomie, ułatwiają rozwiązywanie pozaekonomicznych trudności życiowych.

W sytuacji, kiedy 45% ankietowanych ocenia, iż żyje ubogo lub skromnie, a co piąty respondent osiąga dochody poniżej 150 zł na osobę w rodzinie, nie dziwi fakt, że trzy czwarte badanych deklaruje wydawanie wszystkich zarobionych pieniędzy na bieżące potrzeby, a oszczędzanie i inwestowanie to zjawiska marginalne w skali całej badanej zbiorowości.

Tabela 10

w procentach

Na co wydawano pieniądze w Pana(i) gospodarstwie domowym w ciągu ostatniego półrocza?	Wskazania według terminów badań		
	IV '94	IV '95	IV '96
W całości na bieżące potrzeby rodziny	75	76	73
Część na bieżące potrzeby rodziny, a część odkładaliśmy	15	12	14
Część na bieżące potrzeby rodziny, a część inwestowaliśmy w coś, co powinno przynieść dochód (w założenie lub rozwój własnego interesu, w zakup akcji itp.)	7	8	8
Część na bieżące potrzeby rodziny, część odkładaliśmy, a część inwestowaliśmy	3	3	4
Pominięto odpowiedzi „trudno powiedzieć”			

Sposób gospodarowania pieniędzmi w budżecie domowym w zasadzie się nie zmienia. Odnotowane zmiany mieszczą się w granicach błędu statystycznego.

Gospodarowanie zasobami finansowymi rodziny wyraźnie związane jest z wysokością dochodów i oceną warunków materialnych rodziny. Ogólnie można stwierdzić, że wraz ze wzrostem dochodów i lepszą kondycją materialną rośnie popularność zarówno oszczędzania, jak i inwestowania. W całej zbiorowości są to postawy bardzo zróżnicowane: bieżące potrzeby pochłaniają całe dochody 91% rodzin znajdujących się w złej sytuacji ekonomicznej i co trzeciego gospodarstwa mającego dobre warunki finansowe. O możliwościach planowania i strategii ekonomicznej gospodarstw można więc mówić wtedy, jeżeli mają one choćby minimalne nadwyżki w budżecie po zaspokojeniu podstawowych potrzeb rodziny.

Tabela 11

w procentach

Na co wydawano pieniądze w Pana(i) gospodarstwie domowym w ciągu ostatniego półrocza?	Ocena warunków materialnych		
	złe	średnie	dobrze
W całości na bieżące potrzeby rodziny	91	73	30
Część na bieżące potrzeby rodziny, a część odkładaliśmy	4	16	33
Część na bieżące potrzeby rodziny, a część inwestowaliśmy w coś, co powinno przynieść dochód (w założenie lub rozwój własnego interesu, w zakup akcji itp.)	3	8	19
Część na bieżące potrzeby rodziny, część odkładaliśmy, a część inwestowaliśmy	1	2	16
Pominięto odpowiedzi „trudno powiedzieć”			

Brak jakichkolwiek nadwyżek finansowych deklarują najczęściej robotnicy niewykwalifikowani (88%), renciści (86%) oraz bezrobotni (83%). W najlepszej sytuacji znajduje się kadra kierownicza i inteligencja - 65% przedstawicieli tej grupy społecznej w ciągu ostatniego półrocza odkładało lub inwestowało część swoich dochodów.

ASPIRACJE EKONOMICZNE ZWIĄZANE Z ZASPOKOJENIEM POTRZEB

Skalę braków finansowych i aspiracji ekonomicznych najlepiej oddaje dystans między osiąganymi dochodami a wyobrażeniem o ich wysokości umożliwiającej zaspokojenie potrzeb na różnych poziomach.

Według deklaracji ankietowanych, średni osiągnięty dochód na osobę w rodzinie wynosi 323 zł. Jednocześnie respondenci są zdania, że na zaspokojenie podstawowych potrzeb niezbędny jest średni dochód na osobę w wysokości 390 zł. Oznacza to, że tzw. przeciętna rodzina (w naszych badaniach oznacza to rodzinę 4-osobową) osiąga dochody poniżej możliwości zaspokojenia potrzeb.

W porównaniu z ubiegłym rokiem nastąpił wzrost wysokości kwot uważanych za niezbędne dla zaspokojenia potrzeb na różnych poziomach. W kwietniu '95 ankietowani deklarowali, że na zaspokojenie jedynie podstawowych potrzeb niezbędny jest dochód w wysokości 312 zł na osobę. W kwietniu '96 oceniali tę kwotę na 390 zł, była ona zatem o 20% wyższa. Tyle mniej więcej wyniosła inflacja obliczana od kwietnia '95. Można więc powiedzieć, że ankietowani bardzo realistycznie oceniają wzrost kosztów utrzymania związanych z zaspokojeniem potrzeb rodziny na poziomie podstawowym, a ich aspiracje ekonomiczne pozostały bez zmian.

Tabela 12

w nowych złotych

	Ile powinien wynosić dochód na osobę w rodzinie, aby można było:		
	zaspokajać jedynie podstawowe potrzeby	żyć na średnim poziomie	żyć dostatnio, bez problemów finansowych
Deklarowany dochód na osobę			
Poniżej 150 zł	301	478	776
151 - 225	376	568	918
226 - 325	358	588	917
326 - 425	414	668	1088
Powyżej 426 zł	507	820	1426
Ocena warunków materialnych			
Złe	375	610	986
Średnie	389	616	1000
Dobre	430	681	1167
Wykształcenie			
Podstawowe	327	515	833
Zasadnicze zawodowe	409	651	1039
Średnie	419	677	1132
Wyższe	486	793	1348

Aspiracje ekonomiczne związane są z cechami położenia społecznego, a najwyraźniej kształtuje je wysokość dochodów na osobę w rodzinie. Im wyższy dochód, tym wyższe te aspiracje na każdym poziomie zaspokojenia potrzeb.

Wyobrażenia o dochodach umożliwiających życie na różnych poziomach są wyraźnie zróżnicowane: możliwości finansowe, które respondentom osiągającym dochód powyżej 325 zł na osobę wystarczyłyby zaledwie na zaspokojenie podstawowych potrzeb, ankietowanym osiągającym niższe dochody - pozwoliłyby żyć na średnim poziomie. Badani relatywnie najlepiej zarabiający potrzebowaliby niemal dwukrotnie więcej pieniędzy na życie dostatanie niż ludzie najubożsi. Osoby osiągające niskie dochody potrzebowaliby do życia bez problemów finansowych mniej (776 zł) niż najlepiej zarabiający do zaspokojenia potrzeb na średnim poziomie (820 zł). Stosunkowo najmniej zróżnicowane są wyobrażenia o środkach finansowych umożliwiających życie na średnim poziomie.

Najniższe aspiracje ekonomiczne w zakresie zaspokojenia podstawowych potrzeb mają robotnicy niewykwalifikowani (326 zł), a następnie bezrobotni (337 zł). Natomiast kadra kierownicza i inteligencja oraz osoby z wyższym wykształceniem deklarują najwyższe aspiracje finansowe na każdym poziomie.

DEPRYWACJA POTRZEB

Dane dotyczące oceny warunków materialnych i poziomu życia wskazują na niedobory finansowe w gospodarstwach domowych znacznej części badanych. Pominąwszy zróżnicowanie potrzeb i aspiracje związane z ich poziomem, nie wnikając też w faktycznie istniejące braki w gospodarstwach domowych, zapytaliśmy ankietowanych, czy i na co konkretnie, na jakie wydatki związane z prowadzeniem gospodarstwa domowego brakowało im pieniędzy w ciągu ostatnich 12 miesięcy.

Ponad jedna czwarta respondentów (29%) stwierdziła, że w ich gospodarstwach domowych nie brakowało środków finansowych na zaspokojenie wymienionych potrzeb. Są to przede wszystkim gospodarstwa osób z wyższym wykształceniem, kadry kierowniczej i inteligencji oraz tych, którzy deklarowali dobre warunki materialne.

Brak pieniędzy na wszystkie wymienione rodzaje wydatków związanych z prowadzeniem domu odczuwało 8% respondentów. Wynik ten jest zbliżony z danymi dotyczącymi poziomu życia rodziny: 7% ankietowanych stwierdziło, że ich rodziny żyją bardzo biednie i nie starcza im nawet na zaspokojenie podstawowych potrzeb. Dane te potwierdzają spójność ocen i opinii ankietowanych dotyczących ich położenia materialnego.

Tabela 13

Czy w ciągu ostatnich 12 miesięcy zdarzało się Panu(i) lub w Pana(i) gospodarstwie domowym, że nie starczyło pieniędzy na:	Odsetki odpowiedzi twierdzących	
	XI '95	IV '96
- zakup ubrania, butów	57	56
- wydatki związane z życiem kulturalnym (zakup książek, czasopism, biletów do teatru, na koncert)	47	48
- wydatki związane z leczeniem	37	39
- zakup żywności	37	35
- zakup środków czystości, wydatki na higienę osobistą	22	20
- wydatki związane z nauką, wykształceniem	22	20
Pominięto odpowiedzi „nie pamiętam”		

W porównaniu z jesienią ubiegłego roku poziom deprivacji potrzeb gospodarstw domowych pozostał nie zmieniony. Nadal najczęściej nie są zaspokajane potrzeby ubraniowe, kulturalne i zdrowotne. Jesienią '95 niedobory finansowe zarówno na żywność, jak i na leczenie były na tym samym poziomie. Obecnie brak pieniędzy na leczenie odczuwany jest silniej niż brak pieniędzy na zakup żywności. Ocena respondentów jest więc potwierdzeniem obiegowych opinii o postępującym wzroście kosztów leczenia, ale może też oznaczać, że wyżywienie rodziny jest wartością coraz bardziej chronioną w porównaniu z innymi potrzebami.

Brak funduszy na zaspokojenie różnorodnych potrzeb jest zdeterminowany przez sytuację ekonomiczną gospodarstw. Niezależnie od rodzaju i charakteru wydatków najczęściej brak pieniędzy na ich zaspokojenie deklarują osoby o niskim statusie społecznym i ekonomicznym.

Na zakup żywności najczęściej brakowało pieniędzy osobom znajdującym się w złej sytuacji materialnej (63%), robotnikom niewykwalifikowanym (58%) i bezrobotnym (53%). Te same grupy społeczne w największym stopniu odczuwają brak pieniędzy na ubranie i buty.

Brak środków finansowych na leczenie odczuwają przede wszystkim osoby najstarsze (57%) i renciści (61%), a więc ci, dla których - z racji wieku i stanu zdrowia - są to istotne problemy życia codziennego.

Innym wskaźnikiem niedoborów finansowych jest brak pieniędzy na opłacenie czynszu, rachunków za energię cieplną i telefon.

Tabela 14 w procentach

Czy w ciągu ostatniego roku miał(a) Pan(i) jakieś trudności w uiszczaniu rachunków za:	Nigdy		Tak, czasem		Tak, często		W ogóle nie płaciliśmy rachunków	
	IV '95	IV '96	IV '95	IV '96	IV '95	IV '96	IV '95	IV '96
- mieszkanie/dom	75	74	16	17	7	6	2	2
- gaz, elektryczność	80	78	13	17	6	4	1	1
- telefon	92	89	4	8	2	2	1	1

Na poszczególne pytania odpowiadali odpowiednio ci, którzy płacą rachunki za mieszkanie, energię cieplną i mają telefon

W ciągu ostatniego roku nie zmieniły się problemy z opłacaniem rachunków. Nadal tylko nieliczni nie płacą ich w ogóle, prawie co czwarty respondent (23%) przynajmniej czasami ma kłopoty z terminowym uregulowaniem czynszu, a co piąty (21%) z opłatami za gaz i elektryczność. Najskrupulatniej wywiązują się wszyscy z opłat za telefon, ale też niepłacenie w tym przypadku jest związane z niemal natychmiastowymi przykrymi konsekwencjami.

Trudności z regulowaniem rachunków w największym stopniu deklarują osoby znajdujące się w złej sytuacji materialnej. Dwie piąte (40%) ankietowanych zaliczających się do tej grupy ma przynajmniej czasami trudności z opłaceniem czynszu, a 36% co pewien czas nie może uregulować w terminie płatności za gaz i elektryczność.

SPOSOBY RADZENIA SOBIE Z NIEDOBOREM FINANSOWYM

Od dłuższego czasu najpowszechniejszą reakcją na brak pieniędzy w budżecie domowym jest „zaciskanie pasa”, czyli ograniczenie potrzeb lub całkowita rezygnacja z ich zaspokojenia. Obecnie, w porównaniu z wiosną '95, zaznaczył się niewielki wzrost zachowań

pasywnych. Jednocześnie systematycznie wzrasta odsetek osób przyjmujących postawę aktywną, wyrażającą się w podejmowaniu prac dodatkowych (od maja '93 do kwietnia '96 wzrost o 17 punktów). Wyraźnie wzrósł także odsetek osób sięgających do rezerw finansowych.

Tabela 15

Czy w poprzednim miesiącu Pan(i) i Pana(i) gospodarstwo domowe było zmuszone czy też nie ze względu na sytuację finansową:	Odsetki odpowiedzi twierdzących według terminów badań			
	V '93	IV '94	IV '95	IV '96
- starać się jak najmniej wydawać, ograniczać wydatki	74	85	78	79
- podejmować dodatkowe prace zarobkowe	12	19	23	29
- sięgać do oszczędności gotówkowych	17	17	16	28
- zaciągać pożyczkę	21	20	24	26
- zwracać się o pomoc do różnych instytucji	9	9	9	11
- prosić o pomoc rodzinę, krewnych	24	22	23	24
- rezygnować z wydatków na niektóre cele	59	82	77	81

Prace dodatkowe podejmują zarówno badani o wysokich kwalifikacjach zawodowych (kadra kierownicza i inteligencja - 45%), jak i osoby bez takich kwalifikacji (52%) oraz bezrobotni (42%). Z własnych rezerw finansowych korzystają najczęściej przedstawiciele kadry kierowniczej i inteligencji (52%), urzędnicy niższego szczebla (40%) oraz prywatni przedsiębiorcy (39%), czyli te grupy społeczne, które znajdują się w uprzywilejowanej sytuacji ekonomicznej.

Postawy pasywne (rezygnacja z potrzeb, ograniczanie wydatków, zadłużanie się, korzystanie z pomocy innych) przyjmują przede wszystkim osoby najslabsze ekonomicznie, których bezradność wynika ze złej kondycji finansowej, braku rezerw pieniężnych, braku zatrudnienia.

Z pomocy instytucji opiekuńczych korzystają najczęściej ankietowani osiągający dochody poniżej 150 zł na osobę w rodzinie (29%), robotnicy niewykwalifikowani (24%) oraz bezrobotni (19%). Z pomocy rodziny częściej niż inni korzystają bezrobotni (40%), osoby najuboższe (40%) oraz ankietowani w wieku 35-44 lata (32%).

Wszystkie grupy społeczne rezygnują z wydatków lub ograniczają je, choć w różnym stopniu. Takie deklaracje składa 96% ankietowanych znajdujących się w złej sytuacji

materialnej i 44% badanych, którzy oceniają swoje warunki materialne jako dobre. Można zatem przypuszczać, że istnieje różnica jakościowa między samoograniczaniem się w tych grupach społecznych. To, co dla jednych jest koniecznością życiową, dla innych może być elementem strategii zmierzającej na przykład do pomnożenia zasobów lub odłożenia pieniędzy na luksusowy zakup. Dotyczy to właściwie wszystkich sposobów radzenia sobie z brakami finansowymi. Nawet wzrost aktywności w podejmowaniu dodatkowej pracy zarobkowej może wynikać nie tyle ze zmiany postaw ankietowanych, ile z większej możliwości zatrudnienia na rynku pracy. Dlatego też do tych deklaracji należy podchodzić z dystansem, zwłaszcza że dotyczą one tylko jednego miesiąca poprzedzającego badanie. Niemniej jednak, ze względu na odnotowaną w porównywanym okresie konsekwencję ankietowanych w deklarowaniu sposobów radzenia sobie z niedoborem finansowym pewne wnioski są uprawnione. Można więc powiedzieć, że:

- ◆ najpowszechniejszą reakcją na brak pieniędzy jest rezygnacja z potrzeb,
- ◆ od lat nie zmienia się wielkość grupy (minimalny wzrost mieści się w granicach błędu statystycznego) zmuszonej do korzystania z finansowej pomocy innych: rodziny (co czwarty ankietowany) lub instytucji (co dziesiąty respondent),
- ◆ coraz popularniejszą formą radzenia sobie z problemami finansowymi jest podejmowanie prac dodatkowych.

Największa część ankietowanych (47%) ocenia swoją sytuację materialną jako średnią. Dobre warunki finansowe deklaruje 15% badanych, a ponad dwukrotnie więcej osób (38%) uważa, że żyje w złych warunkach materialnych. Jednocześnie odnotowano poczucie stabilizacji wielu rodzin: dwie trzecie respondentów stwierdziło, że ich rodzinom żyje się tak samo jak rok temu lub lepiej.

Po okresie stabilności ocen (w latach 1993-1995) w ciągu ostatniego roku nieco wzrósł odsetek ankietowanych (o 6 punktów) deklarujących przynajmniej średni (lub powyżej średniego) poziom życia, przy jednocześnie odnotowanym takim samym spadku odsetka osób deklarujących życie biedne lub skromne.

Nie zmienia to faktu, że trzy czwarte rodzin przeznacza wszystkie swoje dochody na bieżące potrzeby rodziny. Tylko 29% ankietowanych deklaruje, że w ciągu ostatnich 12 miesięcy ich gospodarstwa domowe nie miały problemów finansowych i mogły zaspokoić potrzeby związane z wyżywieniem, ubraniem, leczeniem oraz z wydatkami na środki czystości, kulturę i naukę. Blisko co dziesiątej rodzinie brakowało pieniędzy na zaspokojenie wszystkich wymienionych potrzeb.

Najpowszechniejszą reakcją na brak pieniędzy w budżecie domowym jest „zaciskanie pasa”, ale systematycznie rośnie też popularność poszukiwania dodatkowych źródeł utrzymania.

A N E K S

PODZIAŁ NA REGIONY W BADANIACH CBOS

1. Region północny:

09 woj. elbląskie
10 woj. gdańskie
17 woj. koszalińskie
26 woj. olsztyńskie
39 woj. słupskie
41 woj. szczecińskie

2. Region zachodni:

11 woj. gorzowskie
12 woj. jeleniogórskie
20 woj. legnickie
45 woj. wałbrzyskie
47 woj. wrocławskie
49 woj. zielonogórskie

3. Region środkowozachodni:

05 woj. bydgoskie
13 woj. kaliskie
16 woj. konińskie
21 woj. leszczyńskie
29 woj. pilskie
32 woj. poznańskie
44 woj. toruńskie
46 woj. włocławskie

4. Region środkowy:

01 woj. warszawskie
07 woj. ciechanowskie
24 woj. łódzkie
30 woj. piotrkowskie
31 woj. płockie
34 woj. radomskie
37 woj. sieradzkie
38 woj. skierniewickie

5. Region wschodni:

02 woj. białkopodlaskie
03 woj. białostockie
06 woj. chełmskie
22 woj. lubelskie
23 woj. łomżyńskie
28 woj. ostrołęckie
36 woj. siedleckie
40 woj. suwalskie
48 woj. zamojskie

6. Region południowo-wschodni:

15 woj. kieleckie
18 woj. krakowskie
19 woj. krośnieńskie
25 woj. nowosądeckie
33 woj. przemyskie
35 woj. rzeszowskie
42 woj. tarnobrzeskie
43 woj. tarnowskie

7. Region południowo-zachodni:

04 woj. bielskie
08 woj. częstochowskie
14 woj. katowickie
27 woj. opolskie

Tabela 1. Dochody na osobę w gospodarstwie domowym

(%)

	Poniżej 150 zł	151-225	226-325	326-425	Powyżej 426 zł	Liczba osób
Ogółem	21	18	25	16	20	1100
Płeć						
Mężczyźni	21	19	24	14	22	517
Kobiety	22	17	26	17	18	583
Wiek						
do 24 lat	36	20	17	11	16	159
25-34	22	21	22	13	22	205
35-44	27	19	25	10	19	250
45-54	17	13	30	17	24	173
55-64	11	18	24	29	19	153
65 lat i więcej	13	14	34	21	18	160
Miejsce zamieszkania						
Wies	37	21	27	10	6	401
Miasto do 20 tys.	15	23	26	22	14	135
od 21 do 100 tys.	15	18	27	16	23	225
101-500 tys.	10	13	24	24	29	207
501 tys. i więcej mieszk.	8	9	19	18	46	132
Region						
Północny	20	20	20	15	25	121
Zachodni	16	18	25	20	20	118
Środkowozachodni	23	18	33	11	15	170
Środkowy	22	12	23	16	27	195
Wschodni	31	15	27	8	19	138
Południowo-wschodni	25	29	18	16	11	172
Południowo-zachodni	12	13	30	24	21	186
Wykształcenie						
Podstawowe	30	19	29	15	7	384
Zasadnicze zawodowe	25	25	31	9	10	293
Średnie	13	13	19	23	32	342
Wyższe	1	5	14	16	64	81
Grupa społ.-zaw. pracujący						
Kadra kier., inteligencja	3	7	16	18	57	57
Prac. umysł. niż. szczebla	5	12	18	18	47	114
Pracownicy fiz. - umysł.	19	14	23	21	22	58
Robotnicy wykwalifikowani	17	25	29	20	9	126
Robotnicy niewykwalifik.	40	24	24	6	5	60
Rolnicy	46	16	19	11	8	46
Prywatni przedsiębiorcy	12	17	18	3	50	52
Bierni zawodowo						
Renciści	17	21	41	14	6	150
Emeryci	10	12	28	28	22	187
Uczniowie i studenci	27	22	29	10	12	49
Bezrobotni	44	22	21	7	7	120
Gospodynie domowe i inni	45	21	13	11	10	73
Pracujący poza rolnictwem						
Sfera budżetowa	11	12	20	20	38	136
Sektor państwowy	12	28	19	16	25	108
Sektor prywatny	20	14	25	12	29	222
Spółdzielczość	29	20	22	20	9	26
Ocena własnych war. mater.						
Złe	39	20	26	10	5	422
Średnie	13	19	27	22	19	513
Dobre	4	8	18	13	57	164
Udział w prakt. religijnych						
Kilka razy w tygodniu	15	22	28	22	12	80
Raz w tygodniu	25	19	26	16	15	626
Kilka razy w roku	18	14	26	15	26	290
W ogóle nie uczestniczy	13	18	16	15	38	102
Poglądy polityczne						
Lewica	15	18	26	15	25	216
Centrum	22	15	28	15	19	329
Prawica	14	18	25	17	26	292
Trudno powiedzieć	33	21	21	16	10	262

Tabela 2. Jak Pan(i) ocenia obecne warunki materialne swojego gospodarstwa domowego? Czy są one:

	(%)			
	złe	ani dobre, ani złe	dobrze	Liczba osób
Ogółem	37	47	15	1178
Płeć				
Mężczyźni	38	47	15	557
Kobiety	37	47	16	621
Wiek				
do 24 lat	35	45	20	185
25-34	34	46	20	215
35-44	41	47	12	264
45-54	39	46	16	183
55-64	36	52	12	162
65 lat i więcej	39	48	13	170
Miejsce zamieszkania				
Wieś	43	47	10	437
Miasto do 20 tys.	34	48	18	138
od 21 do 100 tys.	37	43	19	241
101-500 tys.	33	52	15	217
501 tys.i więcej mieszk.	29	45	25	146
Region				
Północny	38	48	14	125
Zachodni	41	46	13	119
Środkowozachodni	39	41	20	182
Środkowy	41	43	16	215
Wschodni	40	47	13	148
Południowo-wschodni	39	50	12	191
Południowo-zachodni	26	55	18	198
Wykształcenie				
Podstawowe	47	43	9	408
Zasadnicze zawodowe	45	46	9	308
Średnie	26	52	22	375
Wyższe	14	45	41	87
Grupa społ.-zaw. pracujący				
Kadra kier., inteligencja	18	44	37	62
Prac.umysł.niż.szczebła	20	53	26	120
Pracownicy fiz.- umysł.	27	54	18	65
Robotnicy wykwalifikowani	39	55	6	129
Robotnicy niewykwalifik.	60	36	4	62
Rolnicy	37	40	23	54
Prywatni przedsiębiorcy	21	53	26	60
Bierni zawodowo				
Renciści	57	36	7	157
Emeryci	31	52	17	198
Uczniowie i studenci	26	48	26	56
Bezrobotni	58	34	8	129
Gospodynie domowe i inni	34	57	8	79
Pracujący poza rolnictwem				
Sfera budżetowa	26	49	24	139
Sektor państwowy	29	57	14	109
Sektor prywatny	32	48	20	246
Spółdzielczość	40	48	12	29
Dochody na jedną osobę				
Poniżej 150 zł	69	28	3	234
151 - 225	44	49	7	195
226 - 325	39	50	11	277
326 - 425	23	64	12	176
Powyżej 426 zł	11	46	43	217
Ocena własnych war. mater.				
Złe	100	0	0	441
Średnie	0	100	0	556
Dobre	0	0	100	182
Udział w prakt. religijnych				
Kilka razy w tygodniu	38	55	7	86
Raz w tygodniu	37	49	14	666
Kilka razy w roku	38	44	18	316
W ogóle nie uczestniczy	36	37	27	110
Poglądy polityczne				
Lewica	31	51	18	231
Centrum	34	50	16	345
Prawica	35	47	17	312
Trudno powiedzieć	48	41	10	290

Tabela 3. Czy uważa Pan(i), że obecnie dochody Pana(i) rodziny są: 1 - wyższe niż przeciętne dochody rodzin w Polsce; 2 - takie same jak innych rodzin w Polsce; 3 - niższe niż przeciętne dochody rodzin w Polsce (%)

	1	2	3	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	9	34	53	3	1179
Płeć					
Mężczyźni	12	32	54	2	557
Kobiety	8	36	52	4	622
Wiek					
do 24 lat	12	41	43	4	185
25-34	11	43	44	2	215
35-44	10	36	52	2	264
45-54	10	29	60	1	183
55-64	7	26	64	3	162
65 lat i więcej	6	26	59	9	170
Miejsce zamieszkania					
Wieś	3	27	65	6	438
Miasto do 20 tys.	7	42	49	2	138
od 21 do 100 tys.	12	44	41	3	241
101-500 tys.	13	37	48	2	217
501 tys. i więcej mieszk.	23	28	49	0	146
Region					
Północny	14	26	56	4	125
Zachodni	7	44	45	4	119
Środkowozachodni	9	35	52	5	182
Środkowy	13	35	52	1	215
Wschodni	9	28	62	2	148
Południowo-wschodni	8	27	63	2	191
Południowo-zachodni	7	44	43	6	199
Wykształcenie					
Podstawowe	2	26	68	4	408
Zasadnicze zawodowe	5	35	59	2	309
Średnie	15	42	40	4	375
Wyższe	38	39	23	0	87
Grupa społ.-zaw. pracujący					
Kadra kier., inteligencja	27	47	26	0	62
Prac.umysł.niż.szczebła	19	48	31	3	120
Pracownicy fiz.- umysł.	9	40	46	6	65
Robotnicy wykwalifikowani	5	44	51	1	129
Robotnicy niewykwalifik.	2	17	78	4	62
Rolnicy	8	38	54	0	54
Prywatni przedsiębiorcy	32	34	30	4	60
Bierni zawodowo					
Renciści	3	18	72	8	157
Emeryci	8	27	61	4	198
Uczniowie i studenci	13	59	26	3	56
Bezrobotni	4	24	70	2	130
Gospodynie domowe i inni	4	42	54	0	79
Pracujący poza rolnictwem					
Sfera budżetowa	14	42	43	2	139
Sektor państwowy	8	51	41	0	109
Sektor prywatny	18	39	41	2	246
Spółdzielczość	0	19	66	15	29
Dochody na jedną osobę					
Poniżej 150 zł	1	13	82	3	235
151 - 225	1	32	63	5	195
226 - 325	2	38	56	3	277
326 - 425	7	40	50	4	176
Powyżej 426 zł	35	47	17	0	217
Ocena własnych war. mater.					
Złe	1	14	83	2	441
Średnie	7	47	42	5	556
Dobre	38	46	14	3	182
Udział w prakt. religijnych					
Kilka razy w tygodniu	5	33	54	8	86
Raz w tygodniu	5	34	57	3	666
Kilka razy w roku	14	35	48	3	316
W ogóle nie uczestniczy	24	32	43	1	110
Poglądy polityczne					
Lewica	14	37	47	2	231
Centrum	9	37	52	3	345
Prawica	11	37	49	3	312
Trudno powiedzieć	5	25	64	6	290

Tabela 4. Które z wymienionych określeń najlepiej charakteryzuje sposób gospodarowania pieniędzmi w Pana(i) gospodarstwie domowym? 1 - Żyjemy bardzo biednie - nie starcza mi (nam) nawet na podstawowe potrzeby; 2 - Żyjemy skromnie - musimy na co dzień bardzo oszczędnie gospodarować; 3 - Żyjemy średnio - starcza nam na co dzień, ale musimy oszczędzać na poważniejsze zakupy; 4 - Żyjemy dobrze - starcza nam na wiele bez specjalnego oszczędzania; 5 - Żyjemy bardzo dobrze - mogę (możemy) pozwolić sobie na pewien luksus

	(%)					Liczba osób
	1	2	3	4	5	
Ogółem	7	38	50	5	0	1179
Płeć						
Mężczyźni	8	36	51	4	0	557
Kobiety	6	39	50	5	0	622
Wiek						
do 24 lat	5	32	50	12	0	185
25-34	5	25	65	5	1	215
35-44	8	37	51	3	0	264
45-54	7	40	47	5	0	183
55-64	6	49	43	2	0	162
65 lat i więcej	8	49	41	2	0	170
Miejsce zamieszkania						
Wieś	9	47	42	1	0	438
Miasto do 20 tys.	7	40	47	6	0	138
od 21 do 100 tys.	7	32	55	5	0	241
101-500 tys.	4	32	57	6	0	217
501 tys. i więcej mieszk.	2	27	59	11	1	146
Region						
Północny	8	32	55	5	0	125
Zachodni	4	42	50	4	0	119
Środkowozachodni	7	47	41	5	1	182
Środkowy	10	33	51	6	1	215
Wschodni	9	34	52	5	1	148
Południowo-wschodni	5	47	45	3	0	191
Południowo-zachodni	5	31	60	5	0	199
Wykształcenie						
Podstawowe	12	50	36	2	0	408
Zasadnicze zawodowe	6	41	50	2	0	309
Średnie	3	26	63	7	1	375
Wyższe	2	20	59	20	0	87
Grupa społ.-zaw. pracujący						
Kadra kier., inteligencja	0	17	69	14	0	62
Prac. umysł. niż. szczebla	1	17	74	8	0	120
Pracownicy fiz. - umysł.	2	38	55	5	0	65
Robotnicy wykwalifikowani	4	36	59	1	0	129
Robotnicy niewykwalifik.	13	47	40	0	0	62
Rolnicy	8	34	56	0	2	54
Prywatni przedsiębiorcy	6	10	66	16	2	60
Bierni zawodowo						
Renciści	13	56	29	2	0	157
Emeryci	5	49	43	3	0	198
Uczniowie i studenci	0	20	65	16	0	56
Bezrobotni	14	44	39	3	0	130
Gospodynie domowe i inni	10	44	44	1	1	79
Pracujący poza rolnictwem						
Sfera budżetowa	2	25	68	6	0	139
Sektor państwowy	4	27	64	4	0	109
Sektor prywatny	5	28	59	8	0	246
Spółdzielczość	4	54	42	0	0	29
Dochody na jedną osobę						
Poniżej 150 zł	16	59	25	0	0	235
151 - 225	7	45	47	1	0	195
226 - 325	6	41	53	0	0	277
326 - 425	2	34	60	4	0	176
Powyżej 426 zł	0	12	69	18	1	217
Ocena własnych war. mater.						
Złe	16	62	23	0	0	441
Średnie	2	30	67	1	0	556
Dobre	0	6	66	27	2	182
Udział w prakt. religijnych						
Kilka razy w tygodniu	7	55	36	2	0	86
Raz w tygodniu	6	42	48	4	0	666
Kilka razy w roku	7	29	57	7	0	316
W ogóle nie uczestniczy	8	25	57	8	1	110
Poglądy polityczne						
Lewica	4	30	60	5	0	231
Centrum	4	36	55	4	0	345
Prawica	9	36	49	6	1	312
Trudno powiedzieć	10	49	38	3	0	290

Tabela 5. Na co wydawano pieniądze w Pana(i) gospodarstwie domowym w ciągu ostatniego pół roku?
 1 - w całości na bieżące potrzeby rodziny; 2 - część na bieżące potrzeby rodziny, a część odkładaliśmy; 3 - część na bieżące potrzeby, a część inwestowaliśmy w coś, co powinno przynieść dochód; 4 - część na bieżące potrzeby, część odkładaliśmy, a część inwestowaliśmy; 5 - inaczej

(%)

	1	2	3	4	5	Liczba osób
Ogółem	73	14	8	4	1	1178
Płeć						
Mężczyźni	71	14	8	5	1	556
Kobiety	75	13	8	3	0	622
Wiek						
do 24 lat	62	13	15	7	1	185
25-34	65	16	12	5	1	215
35-44	74	15	7	4	0	264
45-54	78	12	6	3	0	183
55-64	78	13	4	2	3	162
65 lat i więcej	82	13	3	1	1	170
Miejsce zamieszkania						
Wieś	76	12	9	2	1	437
Miasto do 20 tys.	79	11	7	3	0	138
od 21 do 100 tys.	71	15	10	4	0	241
101-500 tys.	68	18	7	5	1	217
501 tys.i więcej mieszk.	70	16	5	7	2	146
Region						
Północny	72	12	10	4	2	125
Zachodni	70	18	9	1	1	119
Środkowozachodni	73	12	10	4	0	182
Środkowy	75	14	3	8	1	214
Wschodni	73	13	12	2	0	148
Południowo-wschodni	78	10	10	0	1	191
Południowo-zachodni	69	19	6	5	1	199
Wykształcenie						
Podstawowe	85	9	4	2	1	408
Zasadnicze zawodowe	81	12	5	2	0	309
Średnie	61	17	16	5	1	375
Wyższe	42	33	8	14	3	87
Grupa społ.-zaw. pracujący						
Kadra kier., inteligencja	35	34	17	13	1	62
Prac.umysł.niż.szczebła	53	24	11	9	2	120
Pracownicy fiz.- umysł.	72	10	12	6	0	65
Robotnicy wykwalifikowani	77	16	5	1	1	129
Robotnicy niewykwalifik.	88	3	2	4	0	62
Rolnicy	57	10	33	0	0	54
Prywatni przedsiębiorcy	58	8	20	14	0	59
Bierni zawodowo						
Renciści	86	10	2	1	1	157
Emeryci	79	15	3	1	2	198
Uczniowie i studenci	70	10	16	3	0	56
Bezrobotni	83	10	3	3	1	130
Gospodynie domowe i inni	81	11	6	3	0	79
Pracujący poza rolnictwem						
Sfera budżetowa	58	25	10	6	1	139
Sektor państwowy	65	21	8	6	0	109
Sektor prywatny	62	13	15	8	1	245
Spółdzielczość	86	8	3	0	3	29
Dochody na jedną osobę						
Poniżej 150 zł	89	4	6	0	1	235
151 - 225	87	8	4	0	0	195
226 - 325	77	13	5	4	0	277
326 - 425	72	17	7	3	1	176
Powyżej 426 zł	44	26	16	11	3	217
Ocena własnych war. mater.						
Złe	91	4	3	1	1	441
Średnie	73	16	8	2	1	555
Dobre	30	33	19	16	2	182
Udział w prakt. religijnych						
Kilka razy w tygodniu	81	11	7	1	1	86
Raz w tygodniu	75	14	8	3	0	665
Kilka razy w roku	70	14	8	6	1	316
W ogóle nie uczestniczy	64	16	9	7	3	110
Poglądy polityczne						
Lewica	69	16	11	4	0	231
Centrum	66	18	9	5	1	345
Prawica	73	14	9	4	0	312
Trudno powiedzieć	84	8	4	2	2	289

Tabela 6. Ile, według Pana(i), powinny wynosić miesięczne dochody na osobę w Pana(i) rodzinie, aby można było zaspokajać jedynie podstawowe potrzeby?

	Średnia	Liczba osób
Ogółem	3898	1137
Płeć		
Mężczyźni	4078	541
Kobiety	3735	596
Wiek		
do 24 lat	3922	177
25-34	3724	208
35-44	3679	260
45-54	4369	178
55-64	4229	158
65 lat i więcej	3598	157
Miejsce zamieszkania		
Wieś	3494	417
Miasto do 20 tys.	3419	137
od 21 do 100 tys.	4074	234
101-500 tys.	4341	209
501 tys. i więcej mieszk.	4617	139
Region		
Północny	3864	124
Zachodni	3563	119
Środkowozachodni	4084	177
Środkowy	4114	206
Wschodni	3753	139
Południowo-wschodni	3717	178
Południowo-zachodni	3998	193
Wysztalcenie		
Podstawowe	3271	390
Zasadnicze zawodowe	4088	303
Średnie	4190	358
Wyższe	4863	86
Grupa społ.-zaw. pracujący		
Kadra kier., inteligencja	4814	62
Prac. umysł. niż. szczebla	4428	119
Pracownicy fiz. - umysł.	4022	65
Robotnicy wykwalifikowani	3833	128
Robotnicy niewykwalifik.	3260	60
Rolnicy	3790	50
Prywatni przedsiębiorcy	4335	57
Bierni zawodowo		
Renciści	3970	151
Emeryci	3884	186
Uczniowie i studenci	3685	55
Bezrobotni	3371	121
Gospodynie domowe i inni	3481	76
Pracujący poza rolnictwem		
Sfera budżetowa	4243	139
Sektor państwowy	4137	109
Sektor prywatny	4133	238
Spółdzielczość	3774	29
Dochody na jedną osobę		
Poniżej 150 zł	3009	227
151 - 225	3757	191
226 - 325	3578	276
326 - 425	4137	170
Powyżej 426 zł	5071	212
Ocena własnych war. mater.		
Złe	3748	421
Średnie	3888	539
Dobre	4296	177
Udział w prakt. religijnych		
Kilka razy w tygodniu	3533	82
Raz w tygodniu	3778	645
Kilka razy w roku	4017	305
W ogóle nie uczestniczy	4594	104
Poglądy polityczne		
Lewica	3949	227
Centrum	3674	337
Prawica	4288	303
Trudno powiedzieć	3699	268

Tabela 7. Ile, według Pana(i), powinny wynosić miesięczne dochody na Osobę w Pana(i) rodzinie, aby można było żyć na średnim poziomie?

	Średnia	Liczba osób
Ogółem	6238	1137
Płeć		
Mężczyźni	6550	539
Kobiety	5957	599
Wiek		
do 24 lat	6327	175
25-34	6286	209
35-44	6134	261
45-54	6498	178
55-64	6599	156
65 lat i więcej	5599	158
Miejsce zamieszkania		
Wieś	5741	413
Miasto do 20 tys.	5599	137
od 21 do 100 tys.	6216	233
101-500 tys.	6902	212
501 tys. i więcej mieszk.	7348	142
Region		
Północny	6238	123
Zachodni	6007	119
Środkowozachodni	6932	179
Środkowy	6224	206
Wschodni	6090	141
Południowo-wschodni	5948	176
Południowo-zachodni	6125	193
Wysztalcenie		
Podstawowe	5152	389
Zasadnicze zawodowe	6515	303
Średnie	6775	360
Wyższe	7930	86
Grupa społ.-zaw. pracujący		
Kadra kier., inteligencja	8169	62
Prac. umysł. niż. szczebla	7016	119
Pracownicy fiz. - umysł.	6405	65
Robotnicy wykwalifikowani	6467	128
Robotnicy niewykwalifik.	6578	60
Rolnicy	6323	50
Prywatni przedsiębiorcy	6760	57
Bierni zawodowo		
Renciści	5632	147
Emeryci	5947	189
Uczniowie i studenci	5855	55
Bezrobotni	5315	120
Gospodynie domowe i inni	5836	77
Pracujący poza rolnictwem		
Sfera budżetowa	7598	139
Sektor państwowy	6733	109
Sektor prywatny	6655	239
Spółdzielczość	5932	29
Dochody na jedną osobę		
Poniżej 150 zł	4785	226
151 - 225	5676	189
226 - 325	5879	273
326 - 425	6678	171
Powyżej 426 zł	8198	213
Ocena własnych war. mater.		
Złe	6103	418
Średnie	6159	540
Dobre	6807	179
Udział w prakt. religijnych		
Kilka razy w tygodniu	5798	83
Raz w tygodniu	5986	645
Kilka razy w roku	6756	306
W ogóle nie uczestniczy	6663	103
Poglądy polityczne		
Lewica	6552	226
Centrum	5956	339
Prawica	6837	305
Trudno powiedzieć	5650	266

Tabela 8. Ile, według Pana(i), powinny wynosić miesięczne dochody na osobę w Pana(i) rodzinie, aby można było żyć dostatanio bez problemów finansowych?

	Średnia	Liczba osób
Ogółem	10210	1132
Płeć		
Mężczyźni	10923	538
Kobiety	9563	593
Wiek		
do 24 lat	10379	180
25-34	10282	208
35-44	10310	259
45-54	10900	178
55-64	10525	155
65 lat i więcej	8615	152
Miejsce zamieszkania		
Wieś	9131	415
Miasto do 20 tys.	9412	135
od 21 do 100 tys.	10095	233
101-500 tys.	11256	211
501 tys.i więcej mieszk.	12824	138
Region		
Północny	10208	122
Zachodni	10824	117
Środkowozachodni	11308	175
Środkowy	10633	207
Wschodni	9608	140
Południowo-wschodni	9488	177
Południowo-zachodni	9490	193
Wykształcenie		
Podstawowe	8327	386
Zasadnicze zawodowe	10395	304
Średnie	11316	358
Wyższe	13478	84
Grupa społ.-zaw. pracujący		
Kadra kier., inteligencja	14127	62
Prac.umysł.niż.szczebła	12074	118
Pracownicy fiz.- umysł.	9895	65
Robotnicy wykwalifikowani	10686	128
Robotnicy nlewykwalifik.	11157	60
Rolnicy	10688	49
Prywatni przedsiębiorcy	11761	57
Bierni zawodowo		
Renciści	8464	145
Emeryci	9517	184
Uczniowie i studenci	9998	55
Bezrobotni	8288	126
Gospodynie domowe i inni	9937	75
Pracujący poza rolnictwem		
Sfera budżetowa	13467	138
Sektor państwowy	11078	109
Sektor prywatny	10918	239
Spółdzielczość	9085	29
Dochody na jedną osobę		
Poniżej 150 zł	7763	226
151 - 225	9178	191
226 - 325	9168	273
326 - 425	10884	166
Powyżej 426 zł	14262	212
Ocena własnych war. mater.		
Złe	9863	417
Średnie	10004	537
Dobre	11675	177
Udział w prakt. religijnych		
Kilka razy w tygodniu	8969	78
Raz w tygodniu	9806	644
Kilka razy w roku	10674	305
W ogóle nie uczestniczy	12309	105
Poglądy polityczne		
Lewica	11093	224
Centrum	9560	337
Prawica	11381	300
Trudno powiedzieć	8995	269